

*Lucyna Matuszak**
Włocławek

Kompetencje nauczycieli w zakresie edukacji muzycznej uczących w klasach I-III w szkole ogólnodostępnej

The skills of teachers in the field of music education students in classes I-III in mainstream school

Wstęp

Aktywność muzyczna sprzyja formowaniu szczególnie pożytecznych cech osobowości: fantazji, zdolności twórczych, wyobraźni, zaradności, samodzielności, zdyscyplinowania, skłonności do utrzymywania więzi społecznych, wrażliwości emocjonalnej, potrzeby ładu, systematyczności etc. Rozpatrując rolę edukacji muzycznej w szerszej perspektywie, odwołać się można do stwierdzenia Herberta Read'a, iż w sztuce tkwi źródło wyjątkowej siły zdolnej zmobilizować człowieka do działań zgodnych z najwyższymi wartościami moralnymi i społecznymi. Zatem rozwijanie szeroko pojętej aktywności muzycznej winno być celem edukacji, szczególnie w nauczaniu początkowym.

Jaki powinien być nauczyciel aby sprostać tak szeroko rozumianej edukacji muzycznej? Na pewno powinien posiadać szerokie kompetencje w tym zakresie. Czy studia przygotowują nauczyciela do jego pracy? Czy wyposażają go w taki zakres wiedzy i umiejętności aby czuł się kompetentny? Zanim nastąpią rozważania związane z postawionymi pytaniami wyjaśnimy czym jest

*dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku; Instytut Humanistyczny

kompetencja nauczyciela i jak ją pojmują zajmujący się tym tematem pedagodzy.

1. Kompetencje nauczyciela

Zdzisław Bartkowicz uważa, że kompetencje zdobywane są w procesie uczenia się. Aby być kompetentnym, to przede wszystkim trzeba mieć odpowiednie przygotowanie do sprawnego działania w określonym zawodzie czy dziedzinie¹.

Chcąc określić pojęcie kompetencji używa się często wyrazów bliskoznacznych, takich jak: prawidłowo, właściwie, należycie, fachowo, profesjonalnie, sprawnie, umiejętnie itp. Kompetencje, to dyspozycje jednostki, które sprawiają, że jest ona uznana za zdolną do wykonywania określonych zadań bądź pełnienia pewnych funkcji².

Ciekawie sklasyfikował kompetencje Stanisław Dylak, dzieląc je na trzy grupy:

- kompetencje bazowe – określa je wysoki poziom rozwoju intelektualnego i moralnego,
- kompetencje konieczne – obejmują kompetencje interpretacyjne, autokreacyjne i realizacyjne,
- kompetencje pożądane – to różne umiejętności i zainteresowania.

Jak istnieje wiele różnych pojęć „kompetencji”, tak również istnieje wiele ciekawych klasyfikacji tegoż pojęcia. Kilka z nich pragnę przedstawić poniżej.

Jedną z najczęściej wyróżnianych jest podział na trzy grupy wg M. Taraszkiewicz:

- „kompetencje merytoryczne,

¹ Por. Z. Bartkowicz, *Nauczyciel kompetentny: terażniejszość i przyszłość*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2007.

² Por. K. Stech, *Kompetencje zawodowe nauczyciela - spojrzenie na problem*. W: K. Ferenz, E. Koziół (red.), *Kompetencje nauczyciela wychowawcy*, Zielona Góra: Redakcja Wydawnictw Humanistyczno-Społecznych Uniwersytetu Zielonogórskiego 2002.

- kompetencje dydaktyczno – metodyczne,
 - kompetencje wychowawcze”³.
- Przytacza on również podział na pięć kompetencji kształtowanych u studentów, przyszłych nauczycieli uczelni angielskich wg Cohen L., Manion L., Morrison K.:
- „wiedza przedmiotowa,
 - przekazywanie wiedzy,
 - kierowanie klasą,
 - ocenianie i rejestrowanie postępów poszczególnych uczniów,
 - dalsze samodoskonalenie zawodowe”⁴.

1.1. Klasyfikacja kompetencji wg Stanisława Dylaka

Dylak również wspomina o sprawnym działaniu niektórych zmysłów, które też współgrają z wyżej wymienionymi zawodowymi umiejętnościami. Tak więc autorowi chodziło o te kompetencje, dzięki którym nauczyciel będzie mógł porozumieć się z dziećmi, młodzieżą czy współpracownikami, będzie przyswajał nową wiedzę, przestrzegał określonych zasad etycznych czy społecznych. Autor dzieli kompetencje na trzy grupy: kompetencje bazowe, konieczne, pożądane. Jednak szczególną uwagę poświęcił kompetencjom koniecznym.

Kompetencje bazowe to przede wszystkim wysoki poziom rozwoju intelektualnego i moralnego, a także, mile widziany, rozwój społeczny. Kompetencje pożądane mogą cechować osobę nauczyciela, ale nie muszą. Posiadanie jednak tychże kompetencji może być pomocne w wykonywaniu zawodu. Dylak ma tu na myśli umiejętności wyływające z różnorodnych zainteresowań.

Kompetencje konieczne, które wymienia autor, jak sama nazwa wskazuje, są najważniejsze. Bez nich nauczyciel nie mógłby

³ W. Strykowski, *Nauczyciel i jego kompetencje*. W: W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań: eMPi 2007, s. 70-71.

⁴ W. Strykowski, *Nauczyciel i jego kompetencje...*, s. 70-71.

wykonywać swojego zawodu. I tu wyróżnia trzy ich rodzaje: interpretacyjne, autokreacyjne i realizacyjne.

a) Kompetencje interpretacyjne autor dzieli na: wartości pedagogiczne, wiedzę przedmiotową oraz wiedzę i umiejętności pedagogiczne:

- Kompetencje interpretacyjne w aspekcie wartości pedagogicznych pozwalają na samodzielne działanie nauczyciela w różnych warunkach politycznych i pedagogicznych oraz na podejmowanie przez niego adekwatnych działań w stosunku do potrzeb swoich uczniów. Nauczyciel powinien posiadać samokrytyczny stosunek do wiedzy i świata oraz sam krytycznie interpretować świat.
- Kompetencje interpretacyjne w aspekcie wiedzy przedmiotowej to nic innego jak znajomość treści, które są przedmiotem komunikacji. Autor podkreśla, że są one niezbędne. Uważa, że: „główna wiązka zadań nauczyciela zmierza ku interpretacji, przekształcaniu i porządkowaniu informacji uzyskiwanych przez uczniów poza szkołą, a tym samym – ku ułatwianiu uczenia się”⁵.
- Kompetencje interpretacyjne w aspekcie wiedzy i umiejętności pedagogicznych oznaczają, że nauczyciel poddaje swoją wiedzę pedagogiczną, merytoryczną, swe działania i propozycje tych działań ciągłej „rozumnej krytyce”. Nauczyciel posiadający takie kompetencje to ten, który sam tworzy techniki i metody działania w przekazywaniu wiedzy.

b) Kompetencje realizacyjne podzielone są na trzy grupy, wg których rozpatrywane są czynności nauczyciela:

- obiekt, na który jest skierowana czynność, czyli osobne jednostki, grupy, cała klasa lub cała społeczność szkolna,
- poziom zorganizowania – zachowania ekspresyjne, czynności socjotechniczne oraz czynności metodyczne wszystkie ściśle ze sobą współgrają. Następuje rozpoznanie problemu, pod-

⁵ S. Dylak, *Wizualizacja w kształceniu nauczyciela*, Poznań 1995, s.38-29

jęcie decyzji i wykonanie, wyegzekwowanie podjętej decyzji. Wszystkie te czynności wykonywane przez nauczyciela łączą się ze sobą, dając w efekcie aktywną postawę nauczyciela.

c) Kompetencje autokreacyjne to nic innego jak tworzenie przez nauczyciela własnej wiedzy pedagogicznej, nauczyciel pracuje nad stworzeniem samego siebie⁶.

1.2. Klasyfikacja kompetencji wg Wacława Strykowskiego

Wacław Strykowski wyróżnia 10 grup kompetencji:

1. merytoryczne, inaczej rzeczowe. Polegają one na bardzo dobrym opanowaniu i zrozumieniu treści, które zostaną przekazane uczniom. Zdobywa się je w toku studiów oraz podczas samokształcenia. Kompetencje merytoryczne to nie tylko opanowanie i zrozumienie treści nauczania przekazywanych uczniom, to również wykraczanie wiedzą poza podręczniki metodyczne. Nauczyciel powinien wykazać się większą wiedzą niż zawarta w podręczniku uczniów. Powinien poznawać wszelkiego rodzaju ciekawostki, nowe odkrycia naukowe, a tego z pewnością nie znajdzie w podręczniku, lecz w literaturze czy magazynach naukowych. Dlatego ważne jest permanentne samodoskonalenie.
2. psychologiczno-pedagogiczne. W tym przypadku ważna jest wiedza, dzięki której nauczyciel będzie mógł podjąć działania diagnostyczne, dydaktyczne i wychowawcze. Jest to bardzo obszerny zakres wiedzy z psychologii rozwojowej i wychowawczej. Ważne jest umiejętne jej wykorzystanie w poznaniu uczniów, kontrolowaniu i ocenianiu, a także organizowaniu procesu kształcenia i wychowania.
3. diagnostyczne, związane z poznawaniem uczniów i ich środowiska. To obszar wiedzy teoretycznej na temat diagnozy, jej metod, technik, narzędzi powiązanej z umiejętnością wykorzystania jej w praktyce.

⁶ Por. S. Dylak, *Wizualizacja w kształceniu nauczyciela*, Poznań 1995, s.36-42.

4. kompetencje w dziedzinie planowania i projektowania polegają na umiejętności zaplanowania i zorganizowania zajęć. Nie tylko chodzi tu o scenariusze do zajęć, ale również o zaplanowanie programu wychowawczego, testów osiągnięć szkolnych itp.
5. dydaktyczno-metodyczne, to wiedza na temat zasad i metod kształcenia oraz umiejętność właściwego ich doboru.
6. komunikacyjne, wynikają z umiejętności przystępnego przekazywania wiedzy uczniom tak, aby chcieli nauczyciela słuchać i jak najwięcej treści zapamiętali.
7. medialne i techniczne. Nauczyciel powinien wiedzieć, jakie zasoby medialne związane są z realizacją przedmiotu, bloku przedmiotowego lub ścieżki edukacyjnej i wykorzystywać je podczas procesu kształcenia i wychowania. Umie obsługiwać narzędzia multimedialne, zna ich funkcje, potrafi poradzić sobie w prostych awariach sprzętu. Za pomocą takich narzędzi nauczyciel komunikuje się także z rodzicami i wykorzystuje je do samodoskonalenia.
8. związane z kontrolowaniem i oceną osiągnięć uczniów oraz jakościowym pomiarem pracy szkoły ściśle wiążą się z kompetencją diagnostyczną. Odpowiedni dobór narzędzi do ewaluacji i odpowiednie ich stosowanie wiąże się z wiedzą na temat diagnozy. Autor podkreśla tutaj jak trudne jest ocenianie osiągnięć uczniów, a posiadanie tejże kompetencji ma ułatwić nauczycielowi to zadanie.
9. dotyczące projektowania i oceny programów oraz podręczników szkolnych. Strykowski miał tu na myśli szansę jaką dała nauczycielom reforma umożliwiająca projektowanie i ocenianie programów szkolnych, podręczników czy środków dydaktycznych. Nauczyciel ma możliwość oceny i wyboru podręczników spośród wielu znajdujących się na rynku wydawniczym. Wybrany zestaw podręczników może urozmaicać i przekształcać, co pozwala na wykazanie się kreatywnością.

10. autoedukacyjne, związane z rozwojem zawodowym. Dotyczą samodoskonalenia nauczyciela co przyczynia się do podwyższenia jego kwalifikacji i dopracowania warsztatu pracy⁷.

1.3. Współczesny nauczyciel

Kompetencje współczesnego nauczyciela są rozpatrywane przez pryzmat posiadanej przez niego wiedzy, wykształconych umiejętności i zdobytych doświadczeń. Nowatorski nauczyciel umie opracować koncepcje pracy z uczniem i klasą na podstawie diagnozy pedagogicznej i psychologicznej. Umie również dostosować do podstawy programowej autorskie wersje programu nauczania. Nauczyciel we współczesnej szkole wyróżnia się innowacyjnością i niestandardowością działań. Permanentnie doskonaląc się odkrywa swój potencjał, bazując na rozwoju osobistym. Ma być specjalistą o gruntownej wiedzy i kulturze naukowej. Powinien rozbudzać w uczniach zainteresowania, jak też kształcić umiejętność samodzielnego uczenia się. Uczeń takiego nauczyciela będzie dążył do doskonalenia własnej kultury intelektualnej. Współczesny nauczyciel przestaje powoli być jedynie przekąźnikiem wiedzy w jakimś zakresie nauki, a staje się diagnostą, specjalistą od środków dydaktycznych i konsultantem.

Aby pełnić taką rolę niezbędny jest odpowiedni układ wiadomości i umiejętności. Wiadomości stanowią bazę do powstania umiejętności, ale przyswajanie wiedzy nie zawsze przyczynia się do rozwoju umiejętności. Stąd wniosek, że nauczyciel w pierwszym rzędzie powinien dysponować pewnym zakresem umiejętności⁸. Poziom umiejętności jest silnie powiązany

⁷ W. Strykowski, *Nauczyciel i jego kompetencje...*, s. 69-80.

⁸ Por. M. Śniadkowski, *Kompetencje animacyjne nauczyciela szansa w oddziaływaniu wychowawczym*. W: M. Gwoździcka-Piotrowska, N. Zduniak (red.), *Edukacja w społeczeństwie ryzyka. Bezpieczeństwo jako wartość*, Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa 2007.

z uzdolnieniami, a kompetencje związane z uzdolnieniami łączą się z twórczym przekraczaniem roli zawodowej nauczyciela.

Robert Kwaśnica wyróżnia trzy fazy na linii rozwojowej zawodu nauczyciela:

- Faza przedkonwencjonalna – „wchodzenie w rolę zawodową [...] zasadą działania nie jest tu bowiem próba sprostania pewnej konwencji, lecz dążenie do upodobnienia własnych zachowań do tych wzorów, które maksymalizują sprawne przystosowanie się do otoczenia.
- Faza konwencjonalna – pełnej adaptacji roli nauczyciela. Nauczyciel zna i rozumie wzorce interpretacyjne i realizacyjne oraz jest świadom ich uzasadnień, ale uzasadnienia te nie pochodzą od niego, lecz z zewnątrz. Jest to faza sprawnego posługiwania się wiedzą i umiejętnościami w sposób odtwórczy i przedkrytyczny [...].
- Faza twórczego przekraczania roli zawodowej – odpowiada kompetencjom związanym z uzdolnieniami. Swoistość tej fazy rozwoju przejawia się w dwojaki sposób. Po pierwsze, postkonwencjonalne formy rozumienia i działania z krytycznym posługiwaniem się wiedzą, co uwidacznia się w: rewidowaniu instytucjonalnie zdefiniowanej roli zawodowej, w badaniu jej uzasadnień i źródeł, w poszukiwaniu własnych uzasadnień, w modyfikowaniu związanych z tą rolą standardów praktyczno-moralnych [...] i technicznych [...]. Po drugie, dążeniu do wyzwiania się z zastanych konwencji towarzyszy twórcze wykorzystanie wiedzy, czego wyrazem jest opracowanie własnej osobistej koncepcji rozumienia rzeczywistości edukacyjnej i własnych sposobów działania w tej rzeczywistości”⁹.

Faza trzecia najbliższa jest sylwetce współczesnego nauczyciela. Wydaje się, że dziś nauczyciel powinien kształtować swój

⁹ R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwowski (red.), *Pedagogika, Podręcznik akademicki*, t. II. Warszawa: PWN 2004, s. 309-310.

styl działania w oparciu o idee i zasady edukacji kulturalnej. Edukacja kulturalna utożsamiana jest z edukacją humanistyczną, gdzie realizuje się najwznioślejsze ideały człowieka. Takie przesłanie winno być zakorzenione w świadomości nauczyciela nauczania początkowego.

Założenia reformy systemu edukacji z roku 1999 w Polsce określają zadania szkoły, w których stwierdza się, że nauczyciele winni dążyć do wszechstronnego rozwoju ucznia jako nadrzędnego celu pracy edukacyjnej. Praca nauczyciela polega na realizacji zadań w zakresie nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania. Realizacja tych zadań musi być oparta o podstawową ideę funkcjonowania szkoły, a mianowicie uczeń w niej jest podmiotem wszelkich działań nauczyciela. Nauczyciele w szkole podstawowej:

- dostosowują sposób przekazywania odpowiedniej wiedzy, kształtowania umiejętności i postaw uczniów do naturalnej w tym wieku aktywności dzieci,
- umożliwiają im poznawanie świata w jego jedności i złożoności,
- wspomagają samodzielność uczenia się,
- inspirują do wyrażania własnych myśli i przeżyć,
- rozbudzają ciekawość poznawczą oraz motywację do dalszej edukacji¹⁰.

2. Kompetencje nauczyciela nauczania początkowego w realizacji edukacji muzycznej

Muzyka odgrywa bardzo ważną rolę w rozwoju psychicznym i fizycznym dziecka. Dlatego ważne jest, aby nauczyciel nauczania przedszkolnego, jak i nauczyciel nauczania wczesnoszkolnego posiadał nie tylko kompetencje, które posiada nauczyciel matematyki, historii czy przyrody ale również umiejętności dodatkowe – kompetencje muzyczne.

¹⁰ Por. Rozporządzenie MEN, Warszawa 1999.

Według Katarzyny Wojciechowskiej kompetencje muzyczne nauczyciela można podzielić na:

- „wiedzę z zakresu integrowania muzyki z innymi dziedzinami aktywności ucznia,
- wiedzę z zakresu teorii muzyki,
- praktyczne umiejętności muzyczne,
- praktyczne umiejętności metodyczne”¹¹.

Nauczyciel nauczania początkowego powinien edukację muzyczną integrować z innymi dziedzinami aktywności ucznia. Dlatego też nieodzownym jest, by odznaczał się kompetencjami z zakresu muzyki. Polegają one na umiejętnym dobraniu treści i metod, które połączą muzykę z aktywnością ruchową, z edukacją przyrodniczą, plastyczną, literacką, matematyczną, techniczną czy zdrowotną. Integracja muzyki z innymi przedmiotami ma wiele zalet, przede wszystkim ulepsza proces nauczania-uczenia się.

Pierwszy etap edukacyjny – klasy 1-3 szkoły podstawowej – otrzymał kilka lat temu nazwę „kształcenie zintegrowane”. Obecnie zwany jest edukacją wczesnoszkolną. Nauczyciel prowadzi zajęcia według ustalonego przez siebie planu, dostosowując czas zajęć i przerw do aktywności uczniów. Nie ma wyodrębnionych przedmiotów nauczania i tym sposobem główne ośrodki tematyczne realizowane w ciągu jednego lub kilku dni nauki wchłonęły przedmioty artystyczne. Dobierane dowolnie przez nauczyciela treści kształcenia wokół głównego tematu umożliwiają unifikację treści kształcenia muzycznego. Jednak świadomy nauczyciel wie, że muzyka to jeden z podstawowych języków wspólnoty ponadkulturowej i niezależnie od zdolności dziecka jest potężnym środkiem wychowania. Edukacja muzyczna w sposób naturalny koreluje z innymi edukacjami, co przedstawiono w poniższej tabeli¹².

¹¹ K. Wojciechowska, *Próba określenia kompetencji muzycznych nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w zreformowanej szkole*, „Wychowanie muzyczne w szkole”, 2007, nr 3, s. 34.

¹² L. Matuszak, *Rozwój kreatywności poprzez myślenie muzyczne*. W: *Kreatywność w procesie edukacji*, Bydgoszcz 2002, s. 607-608.

Tabela 1. Korelacja edukacji muzycznej z innymi dziedzinami edukacji

EDUKACJA MUZYCZNA					
Edukacja polonistyczna	Edukacja matematyczna	Edukacja przyrodnicza	Edukacja plastyczna	Edukacja techniczna	Edukacja zdrowotna
Kształcenie mowy Bogacenie słownictwa Podział wyrazu na sylaby Opanowanie techniki czytania Wartości estetyczne w zakresie tematyki tekstów literackich Rozwój motoryki małej Umiejętność wypowiedziania myśli Umiejętność wyrażania emocji	Kształtowanie poczucia czasu Orientacja stosunków przestrzennych Posługiwanie się symbolami Kształtowanie poczucia podziału Podzielność uwagi	Tematyka realizowanej problematyki Kształtowanie przeżyć estetycznych Odnajdywanie dźwięków przyrody ożywionej i nieożywionej	Smak plastyczny Wyrażanie różnorodnymi technikami plastycznymi przeżyć emocjonalnych Budzenie wyobraźni	Rozwój zdolności manualnych	Umiejętność poruszania się w przestrzeni Orientacja przestrzenna Kształtowanie estetyki ruchu Rozwój fizyczny organizmu

Źródło: opracowanie własne

Płaszczyzny integracji muzycznej z edukacją polonistyczną
(zadania związane z kształceniem językowym):

- śpiewanie melodii piosenek różnymi sylabami,
- omawianie treści piosenek,
- rytmizowanie tekstów piosenek, wykonywanie rytmiczank,
- umuzycznienie tekstów literackich (wierszy, opowiadań, lektur),
- redagowanie opowiadań treści pozamuzycznych słuchanych utworów,
- redagowanie najprostszej formy muzykowania, jakimi są efekty perkusyjne wykonywane naturalnymi instrumentami – rękami i nogami – do słuchanych utworów instrumentalnych literatury światowej lub śpiewanych piosenek.

Edukacja polonistyczna zawiera naukę czytania i pisania. Autorzy pracy z Uniwersytetu w Maryland twierdzą, że język mówiony może być szczególnym rodzajem muzyki¹³. Występuje w tym procesie fonetyzacja, czyli wokalizacja. Jest to proces wypowiedzania słów podczas czytania. Mamy dwa rodzaje wokalizacji: wewnętrzną (subwokalizacja) i zewnętrzną. Wokalizacja zewnętrzna to po prostu wypowiedzanie słów po cichu i poruszanie przy tym wargami. Pozbycie się jej powinno wydawać się łatwe, bo wystarczy albo otworzyć szeroko usta podczas czytania, albo przycisnąć mocno język do podniebienia. Trudniejsza sprawa dotyczy subwokalizacji, czyli współpracy rytmu i czytania. Z nauką piosenek należy łączyć ćwiczenia mowy. Trudniejsze słowa dzielić na sylaby, wyjaśniać ich znaczenie oraz rytmizować z uwzględnieniem tempa, dynamiki i artykulacji. Nauczyciel powinien przejawiać dbałość o kulturę głosu ze szczególnym uwzględnieniem dykcji. Z tego właśnie powodu nie może mieć jakichkolwiek wad wymowy. Dla małego dziecka, a szczególnie przedszkolaka, jest autorytetem i jakością jego dykcji dziecko powieli.

¹³ Por. *Music and Early language acquisition*, University of Maryland, College Park (UMCP).

Płaszczyzny integracji muzycznej z edukacją matematyczną
(zadania matematyczne):

- czasowe ujmowanie stosunków eurytmicznych, gdzie wydziela się makrobity i mikrobity w metrum dwudzielnym i trójdziel-
nym,
- podział wartości nut (wielokrotność, całości, ułamki),
- poczucie pulsu rytmicznego,
- symbole – znaki graficzne wartości nut oraz znaki pisma nuto-
wego,
- analiza budowy dzieła muzycznego.

Płaszczyzny integracji muzycznej z edukacją przyrodniczą
(zadania dotyczące życia społecznego i przyrodniczego oraz za-
dania wychowawcze):

- tematyka śpiewanych piosenek,
- folklor (pieśni i tańce ludowe, obrzędy),
- ilustracje muzyczne do treści przyrodniczych (naśladowanie
dźwięków przyrody),
- rozróżnianie efektów akustycznych najbliższego otoczenia.

Płaszczyzny integracji muzycznej z edukacją plastyczną
(zadania plastyczne):

- ekspresja plastyczna słuchanych dzieł muzycznych, np. tworze-
nie plastycznej partytury,
- przedstawianie różnorodnymi technikami plastycznymi po wy-
słuchaniu utworu muzycznego takich elementów muzyki, jak:
melodia (jej kierunek), rytm (zróżnicowany przebieg rytmicz-
ny), tempo (zmiana szybkości), dynamika (zróżnicowanie gło-
sności), agogika (sposób wykonania),
- realizacja różnorodnymi technikami plastycznymi percypowa-
nych utworów muzycznych (np. muzyka programowa).

Płaszczyzny integracji muzycznej z edukacją techniczną

(zadania techniczne):

- tworzenie prostych instrumentów perkusyjnych.

Płaszczyzny integracji muzycznej z edukacją zdrowotną

(zadania ruchowe i wychowawcze):

- usprawnianie artykulatorów mowy przez naukę prawidłowego oddychania, realizowania ćwiczeń emisyjnych z wykorzystaniem melodii piosenek, w trakcie realizacji formy aktywności muzycznej – śpiew i ćwiczenia mowy,
- prawidłowa postawa podczas śpiewu – ułożenie kręgosłupa,
- kształtowanie cech motorycznych i psychomotorycznych przez realizację ruchem różnorodnych przebiegów rytmicznych, z poczuciem ciężaru własnego ciała i przestrzeni,
- gra na flecie prostym – poszerzanie pojemności płuc, umiejętność gospodarowania oddechem,
- inscenizowanie ruchem słuchanych dzieł muzycznych,
- tańce ludowe.

Muzyczna edukacja przedszkolna i szkolna w klasach początkowych winna sprzyjać rozwojowi osobowości dziecka. Nauczyciel powinien zdawać sobie sprawę, że działania muzyczne wydatnie przyczyniają się do rozwijania procesów poznawczych. Kontakty z muzyką uczą spostrzegania, wzbogacają wyobraźnię, rozwijają pamięć i myślenie, wydłużają koncentrację uwagi oraz wpływają na kształtowanie postaw i woli człowieka. Muzyka działa pobudzająco na intelekt i ułatwia wysiłki twórcze w wielu dziedzinach. Na początku oddziałuje na dziecko bez udziału jego świadomości, wywołując różne reakcje, takie jak: uderzanie, rzucanie, kołysanie się, radość, śmiech, zaduma. Muzyka przemawia do dziecka bez słów i wnika w głąb jego osobowości. Oddziałuje na jego psychikę. Zaprasza to do uczestniczenia w działaniu. Dlatego małe dzieci chętnie śpiewają, a nawet same tworzą własne wyliczanki i śpiewanki. Edukacja zintegrowana daje wiele korzyści w procesie

nauczania i uczenia się, dlatego tak ważne jest aby nauczyciel nauczania początkowego posiadał wysokie kompetencje. Powinien nie tylko posiadać praktyczne umiejętności muzyczne, takie jak: śpiewanie piosenek poprzednio odczytanych z zapisu nutowego, budowanie gam i rozpoznawanie ich w piosenkach, granie na instrumencie itp., ale także umiejętności w zakresie realizacji form aktywności muzycznej.

Dla dziecka ruch jest „naturalną formą ekspresji i przyczynia się do ogólnego rozwoju oraz muzykalności. Rozwija zdolność koncentracji uwagi oraz orientację w przestrzeni i pamięć. Dzięki procesom pobudzania i hamowania ruch przy muzyce rozwija dyscyplinę wewnętrzną oraz wdraża do współdziałania w grupie, co ma ogromne znaczenie wychowawcze. Realizowanie układów przestrzennych wpływa na korelację ruchów rąk i nóg. Ruch przy muzyce wprowadza do zajęć szkolnych zabawę, która sprzyja rozwojowi wrażliwości na zjawiska muzyczne. Treści zawarte w tych ćwiczeniach to uwrażliwienie na elementy muzyki, zabawy ze śpiewem, układy taneczne i improwizacja ruchowa. Ważne jest przygotowanie przez nauczyciela odpowiedniej przestrzeni w przewietrzanej sali. Przed prowadzeniem zajęć winien perfekcyjnie opanować układy ruchowe, zadbać o potrzebne rekwizyty, stopniując trudność wprowadzanych elementów do zapamiętania.

Ruch przy muzyce:

1. kształci koncentrację uwagi, szybką orientację i pamięć,
2. pobudza aktywność,
3. rozwija procesy hamowania i pobudzania,
4. poprawia postawę i koordynację ruchów,
5. wprowadza dyscyplinę wewnętrzną,
6. wdraża do współdziałania w grupie,
7. łagodzi kompleksy i nieśmiałość,
8. rozwija wrażliwość na zjawiska muzyczne:
 - rytm,

- melodię,
- tempo,
- dynamikę,
- artykulację,
- barwę,
- budowę formalną (AB, ABA, kanon, rondo),

9. wprowadza do zajęć element zabawy,

10. zaspokaja potrzebę ruchu i zbliża dzieci do muzyki.

Treści ruchu przy muzyce to:

- ćwiczenia uwrażliwiające na elementy muzyki,
- zabawy ze śpiewem,
- układy taneczne (tańce polskie i innych narodów),
- interpretacja ruchowa utworów muzycznych z uwzględnieniem formy muzycznej”¹⁴

Aby mieć umiejętności praktyczne potrzebna jest wiedza na ten temat i tu nawiązuję do kolejnej kompetencji, a mianowicie wiedzy z zakresu teorii muzyki. Wiedza z zakresu teorii muzyki to znajomość zasad tworzenia gam, znajomość wartości rytmicznych nut, wiedza na temat sposobu czytania zapisów nutowych, wiedza o grze na prostych instrumentach perkusyjnych, o samych instrumentach, znajomość metod i form aktywności muzycznej, historii muzyki i jej prekursorów, itp. Wszystko po to, aby móc podzielić się nią z uczniami. Ważny jest zatem sposób, w jaki należy dzielić się tą wiedzą, czyli poznawać nowoczesne metody umuzykalniania dzieci.

Pojawia się pytanie, czy każdy, kto ukończył obecnie studia licencjackie na kierunku pedagogika o specjalności edukacja szkolna i przedszkolna, będzie kompetentnym nauczycielem w zakresie edukacji muzycznej? Zauważyć należy jednocześnie, że ilość godzin przeznaczonych na ćwiczenia z edukacji muzyki na

¹⁴ L. Matuszak, *Wędruj po krainie muzyki*, Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej 2014, s. 90-91.

studiach jest niesamowicie mała. W okresie, gdy na uczelniach studia na kierunku pedagogika trwały pięć lat, studenci mogli wybierać różne specjalności. Na specjalności edukacja przedszkolna i szkolna, na 3. i 4. roku, na edukację muzyki przeznaczonych było przeciętnie 90 godzin ćwiczeń i 30 godzin wykładów. Stan taki miał miejsce w latach 1989-1996. W końcu lat 90. powstawać zaczęły trzyletnie pedagogiczne wyższe szkoły zawodowe, gdzie liczba godzin przeznaczona na ćwiczenia diametralnie się zmniejszyła (25 godzin ćwiczeń i 15 – wykładów na przestrzeni całego okresu studiów). Mimo wielu godzin praktyk student nie jest w stanie przyswoić sobie w stopniu zadowalającym wszystkich umiejętności z edukacji muzycznej, aby z czystym sumieniem mógł powiedzieć, że jest kompetentnym nauczycielem w zakresie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Nie należy się zatem dziwić, że nauczyciele uczą dzieci piosenek z płyt, gdyż sami nie śpiewają i często wymagają od dzieci znajomości zapisu nutowego, bo to mają w ściągach – gotowych scenariuszach.

Podsumowanie

Muzyka odgrywa zasadniczą rolę w rozwoju dziecka, tak więc ważne jest, aby towarzyszyła mu jak najczęściej. Rozwój umysłu człowieka zależy od skali rozwoju jego systemu poznawczego, który opiera się na wyższych czynnościach psychicznych. Należą do nich: kreatywność, myślenie, mowa, pamięć, rozumowanie, uwaga, wyobraźnia, wola i świadomość. Obszary odpowiadające za nie mieszczą się w różnych częściach mózgu. Bardzo wyraźny jest związek muzyki z emocjami. Czy melodia jest wesoła czy smutna, wiedzą nawet osoby bez muzycznego słuchu. We wszystkich kulturach istnieje muzyka. Z muzyką związany jest słuch. Są ludzie, którzy mają słuch absolutny – zdolność do określania i nazywania wysokości dźwięku. Jednak nie występuje to we wszystkich kulturach. Słuch absolutny jest rzadki, ma go 1 osoba na 10 tys. W kulturach, które posługują się językiem tonalnym (np. chińskim czy wietnamskim), występuje on znacznie częściej. W naszej kulturze należy do rzadkości. Jest wiele osób, u których występuje amusia,

czyli niezdolność do określenia względnej wysokości dźwięku, powtórzenia melodii, co zwykle prowadzi do całkowitego braku zainteresowania muzyką. Amusia prawie nie występuje tam, gdzie są języki tonalne. Badania mózgu wykazały, że śpiewanie ma dobroczynny wpływ na osoby z chorobą Alzheimera, Parkinsona i z innymi dolegliwościami gdyż pobudza emocje. Śpiewanie czy wybijanie rytmu ma wpływ na synchronizację procesów w mózgu. Pojawienie się wyobrazonego wrażenia wymaga aktywacji odpowiedniej części kory zmysłowej, która analizuje w specyficzny sposób dane dochodzące z receptorów. Dzięki takiemu pobudzeniu wtórne obszary zmysłowe mogą dokonać właściwej interpretacji. Na przykład Mozart słyszał wewnątrz siebie melodie i spisywał to, co wytwarzał jego mózg. Okazuje się, że umiejętność tę, wbrew pozorom, spotyka się dość często u ludzi kreatywnych. Nie każdy jednak potrafi przypomnieć sobie szczegółowo jakiś obiekt, przechowując w pamięci np. wyobrażenie melodii lub znajomej twarzy. Trudności w odtworzeniu, jak i wyobrażeniu sobie w szczegółach nowych obiektów (wizualnych, dźwiękowych, ruchowych) mogą wynikać z niedostatecznie silnych pobudzeń wstecznych kory zmysłowej. Podobnie dzieje się w przypadku wyobrażeń wizualnych, które aktywizują pierwotną korę wzrokową. W tej sytuacji, jeśli człowiek pamięta melodię, będzie słyszał, czy została wybrana właściwa nuta, ale nie będzie mógł jej wskazać lub nazwać. Osoby obdarzone absolutnym słuchem potrafią nazwać każdą nutę, a osoby ze zwykłym słuchem muzycznym potrafią nazwać kolejną nutę, pamiętając interwał. Wydaje się więc, że należy rozróżnić słuch związany z rozpoznawaniem (projekcje wstępne) od tego związanego z odtwarzaniem lub wyobrażaniem (projekcje wsteczne). Jeśli u kogoś niedomaga ten pierwszy, to nie jest on zainteresowany muzyką i nie ma szans, by się cokolwiek nauczył. Jeśli nie działa tylko wsteczne sprzężenie, to ma się trudności z wyobrażeniem, nie ma więc talentu do grania, chociaż można lubić muzykę. Mając na uwadze powyżej przytoczoną wiedzę, należy mieć świadomość, że nie każdy człowiek może być odpowiednio wykształcony i przygotowany do pracy.

Gdy szkoła była elitarna i kształceniem objęty był niewielki procent społeczeństwa, dobór nauczycieli odbywał się na zasadzie selekcji naturalnej. Troską ówczesnych organizatorów i reformatorów oświaty było stworzenie bodźców, które motywowałyby talenty pedagogiczne do podjęcia pracy nauczycielskiej. Obecnie stworzenie wzoru kompetentnego nauczyciela mającego należyte cechy osobowości oraz wiadomości i umiejętności, których posiadanie jest konieczne, jest po prostu niemożliwe. Znaczący odsetek nauczycieli należy uznać za osoby o niezadowalającym poziomie umiejętności i wiedzy oraz o niskim poziomie kompetencji edukacyjnych.

Bibliografia

Bartkiewicz Z., *Nauczyciel kompetentny: teraźniejszość i przyszłość*, Lublin 2007.

Dylak S., *Wizualizacja w kształceniu nauczyciela*, Poznań 1995.

Gasiul H., *Kompetentny nauczyciel w szkole*, Lublin 1982.

Halpern, *King's College*, London 2004.

Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, w: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, Podręcznik akademicki, t. II. Warszawa 2004.

Matuszak L., *Wędruj po krainie muzyki*, Włocławek 2014.

Music and Elary language acquisition, University of Maryland, College Park (UMCP).

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8.01.1999 r., Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego (DzU Nr 12 poz. 96).

Sacks O., *Muzykoflia. Opowieści o muzyce*, Poznań 2009.

Sempruch J., *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli wobec reform edukacji w Polsce*, Rzeszów 2000.

Stech K., *Kompetencje zawodowe nauczyciela – spojrzenie na problem*, w: K. Ferencz, E. Kozioł (red.), *Kompetencje nauczyciela wychowawcy*, Zielona Góra 2002.

Strykowski W., *Nauczyciel i jego kompetencje*, w: W. Strykowski,

J. Strykowska, J. Pielachowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2007.

Sempruch J., *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli wobec reform edukacji w Polsce*, Rzeszów 2000,

Śniadkowski M, *Kompetencje animacyjne nauczyciela szansa w oddziaływaniu wychowawczym*, w: M. Gwoździcka-Piotrowska, N. Zduński (red.), *Edukacja w społeczeństwie ryzyka. Bezpieczeństwo jako wartość*, Poznań 2007.

Wojciechowska K., *Próba określenia kompetencji muzycznych nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w zreformowanej szkole*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole”, 2007.

Streszczenie

Treść artykułu przedstawia kwalifikację zakresu kompetencji nauczycieli. Ukazuje, jak niemożliwe obecnie jest, aby jedna osoba – nauczyciel uczący w klasach I-III szkoły podstawowej – posiadał wysokie kompetencje w zakresie wszystkich edukacji, a szczególnie w zakresie edukacji muzycznej. Wysokie kompetencje nauczyciela należy wspierać, wspomagają edukację i rozwój osobowości dzieci, jednak wadliwa polityka oświatowa nie bierze tego pod uwagę.

Słowa kluczowe: kompetencje nauczyciela, sylwetka współczesnego nauczyciela, edukacja muzyczna

Abstract

The content of the article presents the classification of the competence of teachers. It shows how nowadays it is impossible for one person – a teacher teaching in classes I-III of primary school – to have a high level competence in all education, especially in the field of music education. High competence of the teacher duly support education and personality development of children, but flawed education policy does not take this into account.

Keywords: competence of the teacher, silhouette of the contemporary teacher, musical education